

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Århus Stifts Årbøger 1993

HISTORISK SAMFUND FOR ÅRHUS STIFT

HISTORISK SAMFUND, der er stiftet i 1907, har siden som et af landets ældste amtssamfund virket i Østjylland med at vække og værne sansen for hjemstavns historie samt udbrede oplysning af historisk art inden for stiftets område.

HISTORISK SAMFUND udsender hvert år i fint udstyr en righoldig årbog med populært skrevne artikler om historiske emner.

HISTORISK SAMFUND arrangerer hver sommer udflugter for medlemmer til historisk interessante steder, der forevises under kyndig vejledning.

HISTORISK SAMFUND afholder i vintersæsonen foredrag, fremvisning af lysbilleder og film om historiske emner.

HISTORISK SAMFUND er repræsenteret i bestyrelsen for den selvejende institution Øm kloster Museum, der årligt besøges af tusinder af turister, og som for sine enestående fund er kendt over hele verden.

Enhver med interesse for historie, der under hyggelige former ved møder og på udflugter kunne ønske at træffe andre mennesker med samme interesse, bør indmelde sig i

HISTORISK SAMFUND FOR ÅRHUS STIFT

Indmeldelse modtages af formanden

Arkivar *Erik Korr Johansen*,
Østervangen 34, Skovby, 8464 Galten.
Tlf. 86 94 34 35

hos nedennævnte bestyrelsesmedlemmer:

Museumsleder *Holger N. Garner*,
Øm Kloster Museum, Emborg,
8660 Skanderborg.
Tlf. 86 89 81 94.

Advokat *Ole Koefoed Nielsen*,
Jens Baggesens Vej 12,
8660 Skanderborg.
Tlf. 86 52 14 40.

Arkivar *Ib Gejl*,
Elverdalsvej 59, 8270 Højbjerg.
Tlf. 86 27 43 80.

Politiassistent *P. R. Porse*,
Anker Jensens Vej 18, 8230 Åbyhøj.
Tlf. 86 25 61 56.

Adjunkt *Lisbeth Ruby Vedel-Smith*,
Hvedevangen 24, 8200 Århus N.
Tlf. 86 10 20 27.

Overassistent *Lili Willumsen*,
Linåbakken 44B, Linå, 8600 Silkeborg
Tlf. 86 84 11 73.

eller på sekretariatet:

Erhvervsarkiver,
Vester Allé 12, 8000 Århus C.
Tlf. 86 12 85 33.

Niels Thomsen i Koldkærgård ca. 1656-1671

– og lidt af den store fæstegårds historie

Af Kirstin Nørgaard Pedersen

I Kasted sogn, umiddelbart nord for Århus, ligger en stor gård, som nu bl.a. huser Landbrugets Rådgivningscenter. Gården hedder Koldkærgård, og det har den altid gjort, d.v.s. så langt tilbage, som det er muligt at følge den. Den er ikke, som så mange andre gårde flyttet ud fra landsbyens fællesskab, men har altid ligget for sig selv, det er en såkaldt enstedsgård. Søger man oplysninger om Koldkærgård i de almindelige opslagsværker om Danmarks bøndergårde og landbrug eller i Trap Danmark, får man nu kun lidt at vide om dens historie.¹

Ejendomsforholdene i 1600-årene

Koldkærgård kan meget vel oprindelig have tilhørt en storbonde, inden den engang i middelalderen blev overdraget til kirken (Århus Domkapitel), hvorfra den med andet kirkegods ved reformationen blev indlemmet i krongodset. Ifølge de ovenomtalte bøger skænkede Kronen den i 1679 til admiral Chr. Bjelke til Kærbygård. Hvad kilden er til denne oplysning ses ikke, men det er vel fra det af kronen til admiral Chr. Bjelke til Kærbygård da udstedte skøde, som dog kan have været en fornyelse af et ældre skøde, i anledning af at Chr. Bjelke gennem giftermål med Ove Skades datter Judithe

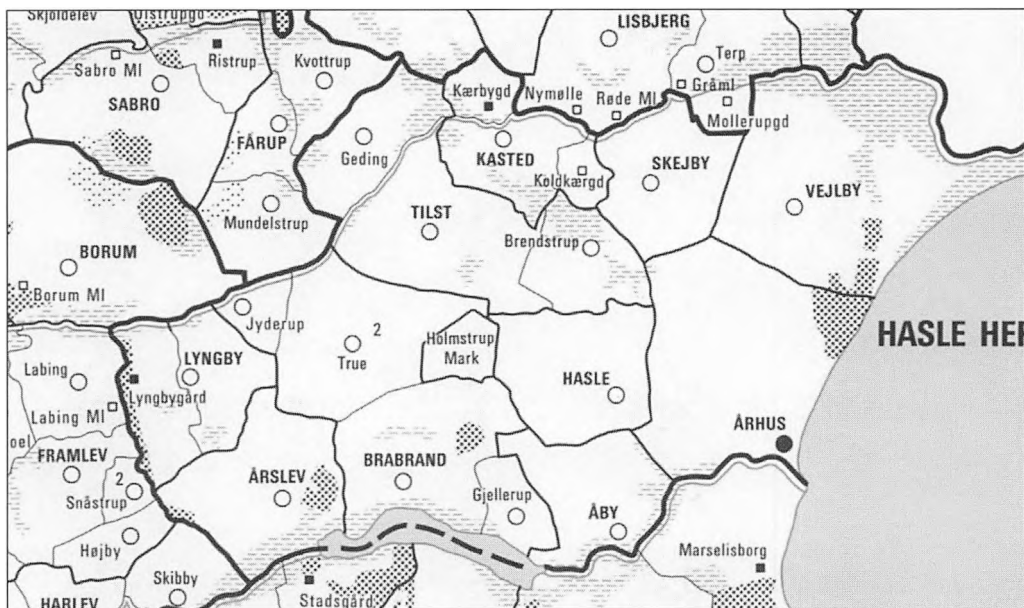
Cathrine Skade havde erhvervet dette gods.²

Denne tilføjelse eller rettelse til Koldkærgårds historie bygger dels på oplysninger i Århusgårds lensregnskaber og dels på indholdet af forskellige retssager indskrevet i tingbogen for Vester Lisbjerg Birk.³ Fra dette birk er der bevaret to tingbøger. Den ene går fra snapsting den 11.1. 1665 til 10.7. 1667 og den anden fra 3.3. 1669 til 10.5. 1671.⁴

Af lensregnskaberne ses det, at Koldkærgård ikke på noget tidspunkt i 1600-årene hørte til krongodset, for så ville Koldkærgård have været at finde i jordebogsregnskabet, hvilket ikke er tilfældet, bortset fra en enkelt ubetydelig afgift.⁵

Matriklen fra 1664 nævner da også Ove Skade på Kærbygård som ejer, og at fæstere af den store gård hed Niels Thomsen. Gården var da takseret for hartkorn 17 tønder, 4 skæpper og 1¹/₃ fjerdingkar, som i 1688 matriklen er blevet reduceret til 13 tønder 4 skæpper 3 fjerdingkar og 1 album. Landgilden som tilfaldt ejeren beregnedes efter den ældgamle værdisætning: 3 ørter Rug, 3 ørter byg, 3 ørter havre, 1 fjerding smør, 1 Suin, 1 faar, 1 lamb, 1 gaas, 4 høns 1 ørte malt og gæsteri 1 Mark penge.

Dette var dog ikke det eneste, der skulle ydes. Foruden landgilde betalte bonden også

*Hasle herred 1682/83 med angivelse af Koldkærgårds og Kærbygårds beliggenhed i Kasted sogn.
Efter Atlas over Danmarks administrative Inddeling efter 1660.*

en hel del andre afgifter de såkaldte ekstraskatter, som kan findes i et særligt afsnit under lensregnskaberne. Da der her var tale om skatter til kronen, uanset hvem godsejeren var, findes alle bønderne i mandtalslisterne til disse skatter, dette gælder også for Koldkærgårds fæstere før 1660, og efter i tilsvarende mandtal i amtsregnskaberne.⁶ Skatterne blev opkrævet og indbetalt af godsejeren.

Bøndernes forhold under og efter Svenskekrigene

Det er almindelig kendt, at vilkårene for bønderne i 1600-tallet var forfærdelig hårde. De mange krige og dermed følgende udplyndringer, og adskillige år med misvækst, havde forarmet dem i en grad, det er svært at forestille sig i nutiden. Tingbøgerne

er fyldt med gælds- og restancesager, og Niels Thomsen på Koldkærgård var ingen undtagelse. Det fremgår, at han på grund af udplyndring under krigen 1657-59 og flere års misvækst efter krigen, var blevet så forarmet, at han af den grund var kommet langt bagud med landgilde og skatter. Desuden skyldte han penge til anden side f.eks. til købmænd i Århus. Alligevel ses han ofte at have været en af de otte stokkemænd, også medens han selv var sagsøgt på grund af sin dårlige økonomi og Koldkærgårds slette vedligeholdelse.

Takket være de mange sager, som blev ført mod Niels Thomsen, kan man få et lille, men mere detaljeret indblik i en kort periode af Koldkærgårds historie. For at forstå hvordan, det kunne gå så galt, er det dog

nødvendigt at se lidt på forholdene i tiden forud. Dette er som ovenfor antydnet ikke muligt direkte for Koldkærgårds vedkommende, men af de mange bilag til lensregnskaberne fremgår det, at fjenden havde huseret slemt på denne egn ikke blot i 1657-59, men også i 1644-45.

Der er i lensregnskaberne bevaret en mængde indsendte forarmelsestingsvidner fra årene lige efter den første af disse krige, og selvom der her er tale om kronens bønder, kan materialet bruges til at belyse tilstanden som sådan, for der er ingen grund til at tro, at det har set bedre ud hos andre bønder. Ordlyden varierer kun lidt, men navne og steder er der forskel på. Da der er tale om adskillige hundrede sådanne bilag, er antagelig ingen gået ram forbi. Til belysning heraf gengives nogle uddrag.

Det første er lidt mere udførligt. Det er fra 13. maj 1646 og angår sognepræst Hr. Hans Jensen i Trige og Ølsted sogne:

– »At den fattige mand Hr. Hans Jensen i Trige, (som) ligger på alfarvej mellem Århus og Randers, er af fjenderne mens de var landet mægtige, på det allerynkkeligste udplyndret, at have fratagen ham 9 heste og hopper, så han ikke havde andre igen end 4 små føl; og har frataget ham 24 tønner korn, for det meste hårdt korn.⁷ Og da hans sække ikke kunne række til, har de taget fyldet ud af hans dyner og kastet det rundt i gården og fyldt dem med korn. Dernæst har de taget tre fedesvin fra ham og 16 store sider flæsk og alt andet forråd, som fandtes i husene, så han ikke beholdt det ringeste igen. Dernæst (tog de) sengeklæder med lagner, linklæder og andre klæder. Der foruden har han udgivet en stor kontribution⁸ til en streng officer, efter en anden ordre har de på det stren-

geste handlet med ham, bundet ham, og bortført ham så godt som bar og nøgen mellem to heste fra byen og ned i skoven i en mildt sagt stor frost, og det havde nær taget livet af ham, om Gud ikke havde reddet ham løs på forunderlig vis«. –⁹

Fra Hasle Herred 26. oktober lød det: – »disse nævnte 24 dannemænd vidnede med ed og oprakte fingre at det er dem fuldt vitterligt, at Peder Rasmussen Overgård, som boede i Skejby var en formuende mand (på) den tid svenskens folk kom her i landet, og blev han af dem fratagen sin hele formue og er derfor (blevet) en forarmet mand, og går nu om og tigger. Og gården blev ødelagt og ruineret af fjenderne, og der har ikke siden, i tre år, været pløjet eller sået til fornævnte gård og ingen bor derpå, men den står helt øde«. –¹⁰

Om herredsfogden i Lisbjerg herred Palle Nielsen i Herst, hed det den fjerde november: – »At nævnte Palle Nielsen nu i forleden fjendetid af fjenderne blev meget udplyndret og frarøvet hans gods og formue med heste, øg og fæ, korn, kobber og tin samt andet, som han havde, og han bor på en alfarvej mellem Århus og Randers. Så den fattige mand med hustru og børn blev tit og ofte jaget fra hus og gård. Er derfor så forarmet at han ikke kan betale den påbudne pengeskat« –.¹¹

»Og han bor på en alfarvej« – det udtryk går igen i mange af tingsvidnerne som en understregning af, at det især var sådanne steder, der havde været udsat for plyndringerne, og forholdene har næppe været ret meget anderledes på Koldkærgård, hvorfra der dog ikke er noget tilsvarende bevaret, antagelig fordi den netop ikke hørte til krongodset.

Genopbygningen gik meget langsomt, for op til omkring 10 år efter dukker der stadig sådanne tingsvidner op i bilagene til lensregnskabet.

Niels Thomsen på Koldkærgård

Hvordan tilstanden på Koldkærgård har været, da Niels Thomsen overtog gården omkring 1656, er ikke til at vide, men under alle omstændigheder har han været »ny i gårde«, da ulykkerne igen brød løs i efteråret 1657, da hele Jylland blev overrendt af svenskerne, så befolkningen igen blev brandskattet og udplyndret. Næppe var svenskerne borte før de polske »hjælpetropper« i 1659 tog sig af, hvad der måtte være levnet af svenskerne. Man må derfor gå ud fra at det på Koldkærgård har stået ret ringe til både med bygninger og avl, og hvad det sidste angår skulle det ikke blive bedre i løbet af 1660erne, snarere tværtimod, idet der i denne periode var flere år med tørke og misvækst, så bønderne mange steder end ikke kunne høste så meget, som de havde sået.

Tilsyneladende har forvalter Mourids Hansen på Kærbygård været meget langmodig med Niels Thomsen. Årsagen hertil har dog næppe været overbærenhed eller medlidenhed, men at det på den tid var meget svært at skaffe en fæster til så stor en gård, der desuden var i en meget dårlig stand. Allerede før krigen var bønderne udsat for et stigende skattetryk, og det blev ikke mindre efter krigen, tværtimod. Hertil kom, at der længe efter krigen stadig var mange ubesatte gårde på egnen, og at der efter misvækstår i midten af 1660erne var mange både selvejere og fæstere, der forlod deres gårde uden varsel. En gård med en

gældstynget fæster var dog i det mindste beboet og kunne måske også yde lidt, mens en ødegård forfaldt utrolig hurtigt, ikke mindst på grund af de i mer end én forstand let nedbrydelige bygningsmaterialer, man dengang anvendte. Genbrug var særdeles udbredt, og selvom det naturligvis ikke var lovligt, var det fristende at »hente« alt brugbart i forladte bygninger. Det var meget lidt, der sådanne steder blev overladt til vejr og vind.

Al Mourids Hansens tålmodighed til trods, gik det ringere og ringere for Niels Thomsen, en sand deroute:

- 1665 1.3. dømmes Niels Thomsen til at betale 9 mark, soldaterpenge som han skyldte fra »fiendetiden«.
- 1666 3.10. stævnes Niels Thomsen for gæld på 26 daler 3 mark og 2 skilling til Jacob Rasmussen Molbo i Århus.
- 1667 12.6. opsiges Niels Thomsen sammen med andre bønder fra Kasted sogn en kontrakt om tiendebetaling, som de har haft med præsten Hr. Niels. De vil nu hellere have kornet optalt på marken, fordi de på grund af misvækst ikke er i stand til at overholde kontrakten.
- 1667 10.7. Udpantning for gæld samt optræk til voldssag for overfald på birkefogeden.
- 1669 17.3. stævnes Niels Thomsen m. fl. andre for gæld til Bernt Klot på Århus mølle. Det er hans enke Anne Nielsdatter, som rejser sagen.
- 1670 2.3. stævnes Niels Thomsen for skatte- og landgilderestancer.
- 1670 22.6. Syn på Koldkærgårds bygninger.

- 1670 30.11. stævnes Niels Thomsen for skatte- og landgilderestancer m.m.
- 1671 11.1. Niels Thomsen stævnes for skatte- og landgilderestancer samt for gårdens brøstfældighed m.m.
- 1671 15.2. Niels Thomsen stævnes for resterende kirketienende m.m.
- 1671 8.3. Deledom over Niels Thomsen for resterende kirketienende.
- 1671 3.5. Niels Thomsen er rømt fra Koldkærgård.

Den 12. juni 1667 opsiges Niels Thomsen på egne og andre Kastedbønders vegne en kontrakt med præsten om tiendebetalingen. – »At der nuomstunder er forefalden så megen besværlighed i forhold til andre tider, dels med misvækst og dels med skat og på andre måder, som vel er kendt, hvorfor vi ikke formår at pløje og så den samme sæd som før og derfor betale efter kontrakten. Vi begærer derfor, at vor opsigelse må indskrives (i tingbogen)«. ¹²

Præsten forsøgte at klare situationen og undgå opsigelsen ved at spørge, om de da nogen sinde har ansøgt ham om afkortning. Hvordan denne sag endte, får man ikke svar på, fordi tingbogen slutter kort tid efter, og den næst følgende er gået tabt.

Man får heller ikke slutningen på den næste sag fra 10. juli 1667. Den var langt mere alvorlig for Niels Thomsen, idet der var tale om en udpantning for gæld til købmand Jens Vegerslev i Århus. Det var tilsyneladende mere, end den stakkels mands nerver kunne tage, for det kom til at gå ret voldsomt til.

Først fremviste Niels Thomsen en sort-hjelmet tyr, og da vurderingsmændene skulle se nærmere på den, – »da spurgte Jens

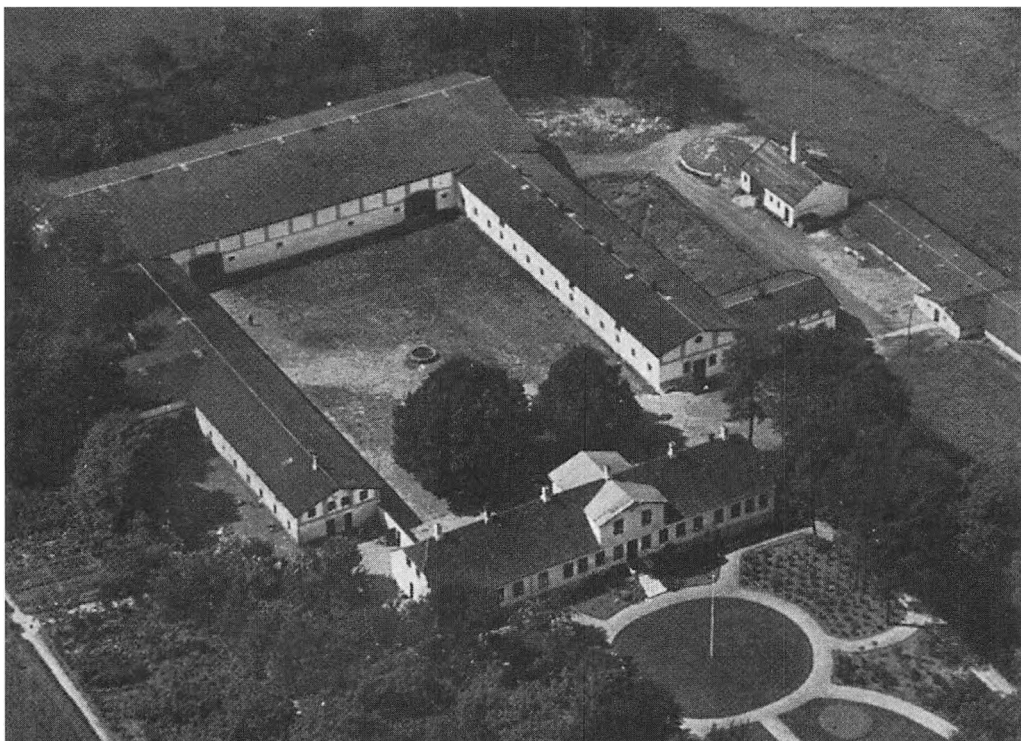
Christensen Niels Thomsen, om det ikke var hans egen tyr, som han havde påtaget sig at opfodre for ham, da svarede Niels Thomsen, »jou var det så«. Hvilket Jens Christensen bad os have i minde« –. ¹³

Derefter bad fogeden om, at de kunne få at se, hvad der var i kostalden. Der fandt de så 3 køer, som blev vurderet, hvorefter man begav sig til fårestien, hvor der var omkring 60 får både unge og gamle, men Niels Thomsen sagde så, at han selv kun ejede nogle få af dem. Fogeden bad ham skille dem fra. Det skete, og efter flere forviklinger og megen forvirring blev de bragt ud på gårdspladsen. Da det stadig ikke er nok, blev Niels Thomsen bedt om at komme med en bryggerkeddel og sine heste, som han få dage før havde tilbudt i betaling for gælden, men det ville han ikke. I stedet foreslog han at de skulle vurdere hans indbo, men der var intet uden et par kister, borde, lidt sengeklæder, nogle få tinfade, og ellers intet af værdi.

De gik atter ud i gården for at se på det resterende kvæg, men Niels Thomsen sagde, at de fleste ikke var hans egne og resten var så ringe, at de så godt som intet var værd.

Nu kunne Niels Thomsen ikke klare mere. Han kaldte på sine tjenestefolk og sagde, de skulle slå ledene op og hjælpe ham at jage al kvæget ud af gården, mens han selv sprang ind i fårestien og jog alle de fremmede får, væddere og lam ud til dem, som var blevet vurderet, og da det var sket gik en af folkene hen og lukkede et led op. Derefter blev så godt som alle fårene også jaget ud.

Fogeden befalede så, at de igen skulle gå ind i kostalden for at se, om der skulle være andet derinde. Det fik Niels Thomsen til at

Koldkærgård omkring 1930. Det daværende stuehus stammede fra 1856, mens avlsbygningerne var nyopført efter en brand i 1903. Gården har siden 1984 været ejet af De danske Landboforeninger, og Koldkær Landbrugsskole og Landbrugets Rådgivningscenter er opført på dens jorder.

Efter foto i Større danske Landbrug V, 1933.

stille sig foran døren og råbe, at ingen skulle få døren op og heller ikke få noget andet med – »af gården uden hvad han ville (have), om han så skulle klæde stejle og hjul. Da bad fogeden dem at drages det til minde, at han viste foragt for retten, thi en fattig gammel mand som han ville hverken slås eller drages med ham, og derfor gik fogden derfra med uforrettet sag, og bad os huske på, hvad der var passeret« –.¹⁴

En sådan opførsel kunne naturligvis ikke gå upåttalt hen, og fogden sagsøgte ham da

også for vold og mente, at det var så grov en forseelse, at han spurgte, om han ikke – »for slig opsætsighed udi retten bør at straffes på Bremerholm« –.¹⁵

Så galt kom det nu ikke til at gå, for selv om sagen på grund af den manglende tingbog ikke kan følges længere, så ses det af den næste bevarede, at Niels Thomsen må have klaret for sig på en eller anden måde, for i 1669 var han stadig en gældstynget fæster af Koldkærgård, og han ses stadig blandt de otte stokkemænd. Men det var

ingenlunde udtryk for at det gik bedre. Foruden gæld til folk i Århus var han nu kommen så langt bagud med betaling af landgilde og skatter, at Kærbygårds forvalter tabte tålmodigheden og stævned ham for restancerne, og i marts 1670 blev der efter dom pantet hos Niels Thomsen, hvorefter følgende blev tinglæst den 9. marts:

»For tingdommeren stod Niels Thomsen i Koldkærgård og vedkendte sig at hans velbyrdigheds fuldmægtig velbemelte Mourids Hansen havde sagsøgt ham med pantning og udlæg hos ham to gange for efterstående landgilde, lånt korn til avlingens fornødenhed, efterskrevne besætning, nemlig 1 brun hoppe i 7. år, 1 brunblisset hoppe 7 år, 1 sortstjernet hest 5 år gammel. Nok 1 brun hest, 2 sorthjelmede og 1 brogethjelmet ko og 8 svin, samt al den rugsæd, som hører til gården, nemlig fire tønder. Og hvis han ikke må beholde det i forskud, kan han hverken pløje eller køre, og ej har han nu kvæg, med mindre husbonds fuldmægtig, Mourids Hansen vil lade de førnævnte forblive ved gården, og skaffe flere endda, samt sædekorn. Ellers kan han hverken udrede landgilde og forestående skatter af gården« –.¹⁶

Dette gik Mourids Hansen med til og lovede at stille yderligere kvæg og sædekorn til rådighed, mod at Niels Thomsen forpligtede sig til at betale den gamle gæld, samt passende leje af det lånte kvæg og alle de kommende afgifter – »og tilspurgte han førnævnte Niels Thomsen, om han ville fortælle, hvad der var årsag, at han er kommen sådan til agters, hvortil han svarede, at det kom af den store gæld, som han pådrog sig i *forleden fjenders tid*, og som han adskillige gange er blevet sagsøgt for med pantning og

udlæg, og af den store skat og landgilde, som er pålagt af gården.¹⁷

Med så dårlig en økonomi er det ikke underligt at gårdens bygninger var i en elendig forfatning, ja det er et spørgsmål, om de overhovedet var blevet ordentlig sat i stand efter krigen. Der kan ikke have været meget overskud til den stadige vedligeholdelse, som var nødvendig for at holde bindingsværksbygningerne og stråtaget i orden. Det så sørgeligt ud, da der blev holdt syn den 22. juni 1670.

Synsmændene begyndte med stuehuset, som lå i nordsiden af gården. Der fandt de at den nederste rem, »Jord Leiden«, under stuehuset var helt rådden under seks bindinger, og på sydsiden af huset var taget også råddent over seks bindinger, og en vindskede i den østre ende og en anden i den vestre manglede, ligesom taget over porten også var råddent på sydsiden. Et udskud på fire bindinger var helt råddent, både hvad lægter, tømmer og tag angik.

Huset i østsiden af gården, som var fæhus, d.v.s. stald, manglede en vindskede og to traver tagrør, og den underste rem var rådden på den ene side af hele huset.

På laden, som var sønden i gården, var taget råddent over fem en halv binding på sydsiden i den vestlige ende, og i samme ende var den underste rem rådden under en binding. Ind mod gården var remmen rådden under seks bindinger. Huset i vestsiden af gården var helt uden tag på den ene side over elleve bindinger, og på den anden manglede det over seks bindinger. Synsmændene skønnede, at en ordentlig istandsættelse ikke kunne takseres til under 33 sletdalere.

Al Mourids Hansens imødekommenhed

ved udpantningen til trods gik det ikke. Niels Thomsen kunne ikke holde, hvad han havde lovet. Dråben, der fik bægeret til at flyde over, var at Niels Thomsen stadig var i restance med skatter og landgilde, så Mourids Hansen for skatternes vedkommende havde måttet lægge ud for ham for at kunne få kvittering for den samlede skatteindbetaling for alle bønderne. Det siger sig selv, at da han så desuden opdagede, at noget af det udlånte kvæg var »bortkommet«, og at Niels Thomsen mod sit løfte havde høstet, tærsket og handlet med kornet, som han ville, så var det ude med Mourids Hansens tålmodighed. Han forlangte dom og mente, at med så alvorlige anklager måtte Niels Thomsen have forbrudt sit fæste, og at han derfor burde sættes fra gården. Da Niels Thomsen ikke var mødt i retten, blev sagen udsat først til den 14. december og siden til snapsting, d.v.s. den første tingdag i det nye år.

Nu skulle man tro, at Mourids Hansens med loven i hånd kunne forvente at få Niels Thomsen dømt fra gården. Men da dommen faldt den 11. januar 1771 blev det ikke tilfældet. Så her er et af mange eksempler på at fæstebønders retsstilling ikke var så dårlig endda, det kunne nemlig være særdeles vanskeligt at få sat en fæster fra gården.

Niels Thomsen blev atter dømt til udpantning, selvom det må have været almindelig kendt, hvor dårligt han sad i det, og at der efter al sandsynlighed intet var tilbage i gården af bare nogenlunde værdi.

Allerede en måned efter, den 15. februar, blev Niels Thomsen stævnet igen. Denne gang på grund af restancer med betaling af tiende til kirken, og for disse restancer blev han dømt den 8. marts.

Omkring to måneder senere gav han op. På en af de sidst beskrevne blade i tingbogen står:

»Mourids Hansen, forvalter over

Kiærbygård og dens tilliggende, begærede synsmænd til Koldkærgård, som blev ham bevilget, Mogens Pedersen i Mollerupgård, Mads Nielsen, Frands Bunde i Lisbjerg og Jens Mikkelsen sammesteds, at møde når forlanges at syne og besigtige, hvorledes Niels Thomsen har efterladt gården og se, hvad der fandtes, hvilket han fredlyste efter.¹⁸

De efterfølgende fæstere af Koldkærgård

Da dette er den sidste af de to tingbøger, må der søges i andre arkivalier efter en fortsættelse på Koldkærgårds historie. Af de tidligere omtalte amtsregnskabers ekstraskattemandtalt fremgår det, at gården i 1673 var fæstet ud til Niels Pallesen, som meget vel kan have fæstet den allerede i 1671.

I de to omtalte tingbøger træffer man ofte på ham. Han boede før i Søften og var dengang en af birkets fire sandemænd. Han var søn af birkefoged Palle Nielsen, som efter omkring 30 år i embedet i slutningen af 1670 blev afløst af sin yngste søn, Jakob Pallesen. I 1675 skødede Palle Nielsen og hans to ældste sønner, Niels Pallesen i Koldkærgård og Thomas Pallesen i Søften, al deres lod og del i selvejerbondegården i Herst til Jakob Pallesen og gav samtidig afkald på al yderligere arv efter deres forældre.

Det må formodes, at Niels Pallesen har fået Koldkærgård nogenlunde på fode, for han forblev ved gården indtil ca. 1701 eller lidt senere, hvorefter den blev overtaget af hans søn Knud Nielsen. I november 1701 blev nemlig Niels Pallesen i Koldkærgård og

Appelone Nielsd.

~ 1 m. Peder Pedersen

~ 2 m. Peder Rasmussen

Fregester

kendes far Niels Palleen
fra Koldkær gård var
hendes lov brynde
hun ¹⁶⁹⁶ solgte halvd. af
gården til Peder Fregester

Palleen

Marselisborg bys
tingbog 1702

fra skatningen af 1500-
årene. Se også

Rancelliets bryllop

16/10/606 Lis abrev på
nytt jord.

Se i den røde. ^{en af 1702} komp. bryllop

hans søn Knud Nielsen strævnet til Marselisborg birketing i anledning af, at de som slægtninge havde forkøbsret til bondeejet i Herst, som Jakob Pallesen på grund af gæld blev tvungen til at sælge i 1702. Det er iøvrigt i den anledning, at det ovenfor omtalte skøde fra 1675 blev indskrevet i Marselisborg birks tingbog.¹⁹

I 1697 mødte Niels Pallesen for retten ved Framlev Herreds Ting. Han var da lovværge for sin datter Appelone Nielsdatter, da hun til sin tilkommende ægtemand solgte sin selvejergård i Borum, som hun havde

arvet efter sin første mand, der var død året før.²⁰ I 1698 var Knud Nielsen fadder i Borum uden at det nævnes, hvorfra han kom. I 1702 var han igen fadder i Borum, men benævntes nu Knud Nielsen af Kolchærgaard, og da han igen i 1707 er fadder, kaldtes han blot Knud Kolchærgaard.²¹

Mit sigte med denne gårdhistoriske undersøgelse har ikke været en større udredning af ejendomsforholdene vedr. Koldkærgård, men at finde frem til brugerne, og da især fæsterne fra 1600-tallet.

Koldkærgårds fæstere.²²

1610	Thomis Jensen	(Kopskat vedr. tjenestefolk)
1630	--	(Pengeskatten)
1632	--	(Madskatten)
1646	Jens Lassen	(Kornskatten)
1650	--	(Kornskatten)
1654	--	(Unions- og Kornskatten)
1656	Niels Thomsen	(Bådsmands- m.fl. skatter)
ca. 1671	Niels Pallesen	
1673	--	(Amtsregnskaberne, ekstraskatteregnsk.)
1680	--	(Jordebog 1680)
ca. 1700	Knud Nielsen	
ca. 17	til 1740 Peder Jensen Brandenburg	(fæster af den halve gård)
		(Skifte 9.6. 1740 i Kærbygårds skifteprotokol)
ca. 1740	til 1786 Knud Knudsen, som måske var søn af Knud Nielsen	
		(Skifte 22.4. 1786 i Kærbygårds skifteprotokol)
1787	Niels Nielsen, gift med Karen Knudsdatter	
1801	-----	
1834	Knud Nielsen, gift med Ane Siedelmann	
1840	Kirsten Nielsdatter, Enke	
1845	Knud Rasmussen, der måske er den samme, som i 1840 opgives at tjene hos Kirsten Nielsdatter.	

På grundlag af de benyttede arkivalier er det herefter muligt at opstille anførte liste over fæstere af Koldkærgård, hvoraf nogle af de sidste i rækken, måske dog har været ejere af gården.

Det er ikke undersøgt, hvornår Koldkærgård er blevet en selvejergård, men det skal dog bemærkes at opslagsværket Større danske Landbrug nævner Knud Nielsen (1834) som værende den første ejer.

Hvordan det siden gik Niels Thomsen, efter at han rømte fra gården, bliver kun gæt-værk, men noget tyder på, at han måske er blevet på gården, for i en Jordebog fra 1680²² nævnes Niels Pallesen som fæster af Koldkærgård, men også Niels Thomsen er nævnt, uden dog at være fæster

NOTER OG HENVISNINGER

1. Trap Danmark, 3. udg., bd. 5., 1904, s. 114. Danske Gårde, v. J. C. B. la Cour bd. 1, 1906, s. 55. Større danske Landbrug, v. J. J. Hansen, bd. 5, 1932, s. 482.
2. Kronens skøder, bd. 2, 1908, s. 465.
3. Egentlig skulle sager vedrørende Kasted Sogn søges i Hasle Herred. Men dette var i en periode lagt under Vester Lisbjerg herred, der antagelig samtidig med var blevet ændret fra at være et herred til at være et birk under Baron Gabriel Marselis. Han var jo ved overtagelsen af krongodset blevet den største godsejer i området.
4. Vester Lisbjerg Birks Tingbog 1665-71, Landsarkivet i Viborg.
5. Lensregnskaberne for Århusgård: Jordebogsregnskabet og Ekstraskatteregnskabet, Rigsarkivet.
6. Amtsregnskaberne for Århusgård: Ekstraskatteregnskabet, Rigsarkivet.
7. Hårdt korn, dvs. byg og rug.
8. Kontribution, i dette tilfælde krigsskat.
9. – »Adt den fattige mand Her Hans jensen i Triige, ligendis paa Aellferdt Weie Imellom Aars och Randers, er aff fienderne Mendens dj War Landett Mechtige Paa det Aller ynckeligste wdpløndred, att haffue tagen fraa hannom IX Heste och Hopper, Saa Hand Haffuer icke igien behollen wden 4 Smaa Følle och haffuer tagett hannom 24 tønder Korn fraa Miesten Hartt Korn, och der hans Secker icke Kunde till recks haffuer dj tagen fyllen

- aff hans dýner och Kast Rondt i gaarden och fylt dem medt Korn, der nest tagen trj fiede Suin fra hannom, och XVI stuore Sider flesk, medt alt Andett fetelle Som fantis i Hussene, Saa hand beholtt icke det ringiste igien, dernest Sengkleder med Lagen LinKleder, och Andre Kleder, der for wden en stuer Contribution hand haffuer Wdgiffuet till en streng Officer, eftter en Anden Ordre dj haffuer paa dett Strengeste Handlett medt Hannom Haffuer dj bundett hannom, och førtt hannom saa gott som blot och nøgen bortt Imellum tou Heste fraa byen och ned i skoffuen i en stuer gellind frost, och haffde der Liffuett aff Hannom, haffde gud icke Wnderlig reddet hannom Lös« – –
10. – »disse forn/: 24 dannemend Wandt weed æd och opragte fingre att dett ehre dennem fuld witterligt att Peder Rasmussen Offuergaard Som bode i scheybý War en formouendis mand den tid Suenschens folck kom her i Landett och bleff hand aff dennom fratagen hans gansche formoue och der offuer er en forarmett mand och gaar nu om at tige, och bleff gaarden aff fienderne forderffuett Och Ruinerett och haffuer der icke Weret Pløiet eller Saaed till forn/: gaard Siden Wdi 3 Aar och Ingen boe der Paa, Mens staar Slet øde« –
 11. – »Adt forn: Palle Nielsen nu wdj for Leden fiende tidt aff fienderne bleff møgett Wdpløndred och fraa Røffuet hans guods och formoffue medt Heste øg och feemon Korn Kobber och tinn medt

Andet huis hand haffde och ligger han paa en Allferdt Wei Imellum Aars och Randers, Saa den fatige Mand medt Høstrue och børn titt och offte i forn: tidt bleff iaget fraa huss och gaardt, er der for saa for Armet adt hand nu icke Kand Wdgiffue den paa boden Penge schatt« –

12. »At nu Omstunder falden saa Megen Besuerlighed for, frembdfor Andre tider, Serdeles med MisVegst, Serdelles med schat och ellers i Andre maader som en huer Vell finder, huor offr Vj Icke formaar at Ploffue och saae den seed som Vj til forn gjort haffr huor offr inden efter Contrachten schulle betalles, Begieres dette udj Wores Affsigelse Maa Indføres« –
13. – »da Spurde Jens Christensen, Niels thomsen Ad Om det Iche Vor hans egen tyt, som hand haffde at føde for hannem, da Suarde Niels thomsen Jou Wor det saa, huilchet Jens Christensen bad os drages til minde«
14. – »Aff gaarden Vden huad hand Ville, det hand end schulle Klede steille och hiull, da Bad fougden dem at drages till minde At hand forachtet Retten, thj hand som en fattig gammell Mand Ville huerken sloes eller drages med hannem och der offr gich fougden Med Wforettet sag derfra och bad os drages till minde huad passerit Var« –
15. Slavearbejde på Bremerholm anvendtes som straf for grove forseelser, som ikke udløste dødstraf.
16. »det for Tingsdomb stoed Niels Thomsen i Kolki-ergaard sagde och bekender sig at hands Ehr Welb:digheds fuldmegtige Welbemelte Mourids Hansen haffr Wid Namb och Wdleeg hoes hann: till Tuende Thieder bleffuen Søgt, for efter staaendes Landgilde Lont penge och Lont korn, Till sin Afflings for nødenhed, efterschreffne feemon Nemblig 1 brun hop i 7 aar 1 brun blesset hop 7,

1 Sortstiernet hest 5 Aar gammel Noch 1 brun Hest, 2 Sort hielmet, och 1 blachhielmet Kuo 8 faar och 8te Suin Sambt All den Rugseed der ehr till grdn Nemblig 4 tr. och huis hand icke det maa beholde till forstrekning, Kand hand huerchen Pløje eller Kiøre, och ey feemon nu haffr, med mindre hosbundens fuldmegtige Mourids Hansen Will Lade det forbliffue Wed gaarden som formelt, och schaffe mehre till, Sampt Seede Korn, Ellers Kand huerken Wdrede Landgilde och paa-kommende Contribution aff grdn«.

17. – »och tillspurte hand forn: Niels Thommesen om hand Wille foregiffue huad der Wahr Aarsag, at hand ehr kommen Saa till Agters, huortill hand Suarede at det kom den store gield som hand i forleden fienders tid komb udj, och hannem i Adschillige tider, derfor Wid Namb och Wdleeg ehr søgt, och till med den store Contribution och Landgilde der aff gaarden ganger.
 18. Fredlyse efter, her i betydningen, at de på gården værende værdier ikke må fjernes derfra.
 19. Marselisborg Birks Tingbog 1702, Landsarkivet i Viborg.
 20. Framlev Herreds Tingbog 1696-97, Landsarkivet i Viborg.
 21. Borum sogns kirkebog, Landsarkivet i Viborg.
 22. Udover de tidligere omtalte lens- og amtsregnskaber er benyttet Kærbygårds godsarkiv: Skifteprotokol 1720-89, en Jordebog fra 1680, matriklerne 1664 og 1688 samt folketællinger fra Kasted sogn 1787-1845, alle i Landsarkivet i Viborg.
- NB. De to bevarede bind af Vester Lisbjerg birks tingbog foreligger hos forfatteren som manuskript i en fuldstændig afskrivning i original bogstavering. Registrene er under udarbejdelse.

INDHOLD

GRETE TUXEN ANDERSEN:

Redningsvæsenet på Anholt

SIDE 7

PREBEN J. RASMUSSEN

Sct. Clemensstræde – fra agevej til gågade

SIDE 42

BJARNE HARBOE

Fæste- og lejegodset under Silkeborg Hovedgård omkring 1820

SIDE 53

PALLE ERIKSEN

»Hvad var Samsø uden Kruse?«

SIDE 71

ANNE MARIE SKOVFOGED

Morten Mikkelsen og epitafiet i Hundslund kirke

SIDE 80

KIRSTIN NØRGAARD PEDERSEN

Niels Thomsen i Koldkærgård ca. 1656-1671

SIDE 94

KLAUS EBBESEN

Blakhøjene i Borum

SIDE 105

JOHN W. OLDAM

»Var »negeren« værre end de hvide...« – et supplement

SIDE 112

Kjemsfonden

SIDE 113

HOLGER N. GARNER

Øm Kloster Museum 1992

SIDE 114

Historisk Samfund 1992-93

SIDE 116